

יהודי בריטי בקונפליקט

יוליוס ג'ייקובס, בכיר הפקידים היהודים
בממשל המנדט

ישראל גולדמן

ירח דבש בארץ גושן: יוליוס ונחמה ג'ייקובס, 1921

משפחת דונדיקוב ברחובות כדי לשמוע קונצרט צנוע, ושם פגש ג'ייקובס את בתם נחמה. ב־1921 התחתנו נחמה ויוליוס במחנה סרפנד (צריפין דהיום), בחתונה צבאית. ג'ייקובס היה בעל תואר מוסמך בכימיה מאוניברסיטת מנצ'סטר, שבה הכיר גם את חיים ויצמן, וב־1925 היה למרצה באוניברסיטה העברית. בשנתיים העוקבות היה מזכיר הוועד הפועל הציוני ומנהל מחלקת העלייה של ההנהלה הציונית.

את דרכו בממשלת המנדט החל ג'ייקובס ב־1927 כמפקח במחלקת ההגירה. בשנות ה־30 השתדל לסייע, במסגרת תפקידו, בהשגת רישיונות הגירה לארץ ישראל עבור יהודי גרמניה. הוא היה מתומכי התזמורת הסימפונית הארץ־ישראלית (לימים, הפילהרמונית), שנוסדה ב־1936, וסייע גם להגירת נגנים ש"גויסו" לתזמורת. לג'ייקובס היו קשרי ידידות

בצהרי ה־22 ביולי 1946, כחלק מהמאבק היהודי בשלטון הבריטי בארץ ישראל, פוצץ אגפו הדרומי של מלון "המלך דוד" בירושלים. בין 91 ההרוגים בפיצוץ היה גם יוליוס ג'ייקובס – היהודי הבכיר ביותר בממשלת המנדט הבריטי בשנות ה־30 וה־40.

קונצרט לבבי

יוליוס יהודה ג'ייקובס נולד ב־1892 במנצ'סטר שבאנגליה. במלחמת העולם הראשונה לחם כקצין בריטי בקרבות בצפון צרפת. עם הקמת "הגדודים העבריים" היה שלישי בגדוד קלעי המלך ה־39, שנלחם בין השאר בעמק הירדן ובשומרון. מפקד הגדוד היה הקולונל אליעזר מרגולין, בן רחובות שהיגר לאוסטרליה ושבוזכותו הכיר ג'ייקובס את אשתו לעתיד: מרגולין הביא את שלישו חובב המוזיקה לבית

הריסות מלון המלך דוד, איור ב-Daily Mail: פיינוי "אהדת העולם לציונות"

יוליוס, נחמה ואמה, גוסייה דונדיקוב

על עלייתו בדרגות, ועל משכורתו (נכון לינואר 1938: 625 לא"י, ותוספת 100 לא"י על שירות "מחוץ למולדת"). בימי מלחמת העולם השנייה גייקובס התמנה למזכיר "מועצת האספקה המלחמתית" (War Supply Board), למען כוחות בעלות הברית ששהו במזרח התיכון. גייקובס טווה מערכת משוכללת של גופים וחברות שסייעו בתחומי האספקה למאמץ המלחמתי, ובעקיפין תרמו לצמיחת התעשייה המקומית – למשל חברת "עסיס" והריבות של גבעת חיים. נוסף לכך, בתחום האופטיקה הצבאית נעזרו הבריטים באופטיקאים יהודים שעלו מגרמניה בעלייה החמישית. בעבודתו הרבה לנסוע פעמים רבות לקהיר, גם בזמן הקרבות הקשים במדבר המערבי במחצית השנייה של 1942. בנו של יוליוס, אלכסנדר

("סנדי"), שירת במלחמה כטייס בחיל האוויר הבריטי.

בשנת 1943 מונה ג'ון שאו לתפקיד המזכיר הראשי. ביישוב נודע שאו כמי שאינו מחבב יהודים, אולם בינו לבין גייקובס ומשפחתו שררו קשרים חמים. לאחר מלחמת העולם השנייה חש גייקובס שהוא נקרע בין נאמנותו לבריטים לבין רצונו לסייע למוסדות היישוב ומנהיגיו. בראשית 1946 הוא פנה למעבידו וידידו שאו וביקש להתפטר בשל ניגוד האינטרסים. שאו השיב לגייקובס שאינו מוכן לוותר עליו, אך הבטיח להעבירו מהמזכירות הכללית לאגף הכספים. באותה עת יצאה המשפחה ללונדון ל"חופשת מולדת" ממושכת, כמקובל אצל הפקידות הבריטית והבית הושכר. בחודש מרץ 1946 יוליוס חזר בגפו ארצה, ואשתו ובתו נותרו בלונדון. בסמוך לשובו העיד בפני "הוועדה האנגלו-אמריקאית", שביקשה פתרון לשאלת ארץ ישראל

עם מנהיגי היישוב, וגם עם חברי הפקידות הבריטית הבכירה ובהם הנציב העליון ווקופ והשופט הבכיר פיציג'רלד. בשיא הקריירה שלו בממשל המנדטורי שירת גייקובס כסגנו של המזכיר הראשי – המקביל לראש ממשלה בפועל.

בשנת 1938 בנו נחמה ויוליוס גייקובס את ביתם בשכונת רחביה בירושלים, שבה התגוררו רבים מראשי היישוב. את ההון הראשוני לבניית הבית, הניצב עד היום בפינת הרחובות בן מימון ואוסישקין, קיבלו בני הזוג ממכירת פרדס ברחובות. שטח המגרש היה חריג בגודלו (כמעט דונם), וכך גם חומר הבניין: בטון, ללא ציפוי אבן. האדריכל הידוע בנימין צ'ייקין תכנן את הבית בסגנון הבין-לאומי, בשילוב מוטיב הקשתות המקומי (הניכר בעיקר בחזית הכניסה ממזרח). הבית היה אחד הראשונים בירושלים שבו הותקנה הסקה מרכזית, ובמרכזו עמדו המטבח הגדול וחדר האורחים המרווח. בחצר נבנו חדר כביסה ומוסך, אף הוא עדות למעמדם הנכבד של בעלי הבית.

נחמה גייקובס אהדה את הבריטים ואת תרבותם. בחדר האורחים עמד פסנתר כנף של "סטיינווי", שנחמה הביאה מהמבורג בשוה ארצה מלימודי מוזיקה בגרמניה. לעתים לימדה עליו שיעורי נגינה. המשפחה ערכה בביתה קונצרטים, בעיקר ריסטלים לפסנתר, שבהם התארחו נגנים מפורסמים. בין ידידי המשפחה היו גם משפחות מהעלית הערבית-נוצרית של ירושלים, שקצתן גרו בשכונת טלביה הסמוכה: סלאמה, ח'ורי, אלבינה ועוד.

נאמנות קרועה

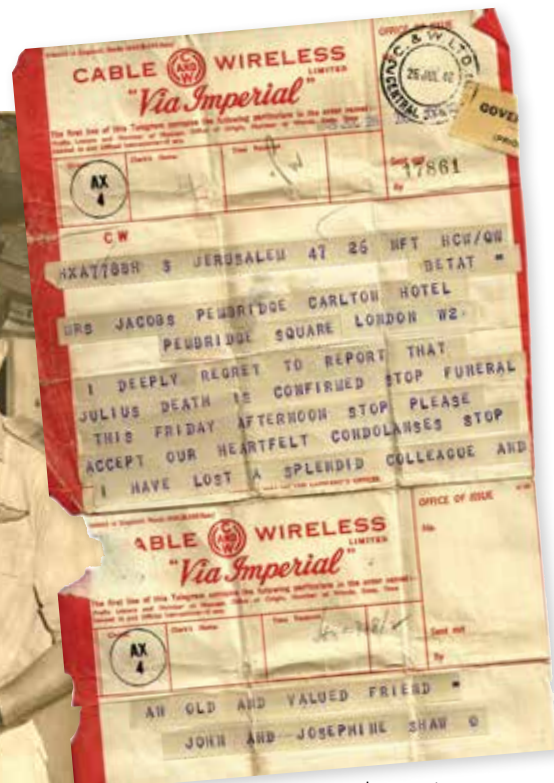
ב-1934 התמנה גייקובס לאחד מסגניו של המזכיר הראשי של ממשלת המנדט, ולימים היה הסגן הראשי. היה זה התפקיד הבכיר ביותר של יהודי בממשל המנדט בימיו, בכיר מזה של היועץ המשפטי נורמן בנטוויץ' ושני רק למזכיר מחלקת ההגירה חיימסון, שניהן למעשה בתפקיד שר. רישומי הממשל מעידים

בית ג'ייקובס, חזית הכניסה למזרח (יד לוי אשכול)

סנדי ג'ייקובס, טייס חיל האוויר הבריטי והישראלי

מברק מג'ון שאו לנחמה: זיהוי הגופה, מועד הלוויה ואובדן רע

כפלי ראש הממשלה דוד בן-גוריון, שלדידה יכול היה למונע את הפיצוץ שבו נספה בעלה.

בית המשפחה עבר גלגולים שונים. בין השאר הוא הושכר לסוכנות היהודית, ותקופה מסוימת פעל בו "מועדון התיירות" בראשותו של דניאל אוסטר, ראש העיר העברי הראשון של ירושלים. בחורף 1950 קיבלה נחמה מכתב לביתה ברחובות מאברהם בירן, עמיתו לשעבר של בעלה, שכעת היה קצין מחוז ירושלים מטעם מדינת ישראל. בירן כתב לאלמנה: "איתרע מזלך וביתך הנאה היה היחיד אשר יכולנו לשכן בו את ראש הממשלה [...] אני מאמין שתשובי אל הנחלה". הבית הפך למעונו של דוד בן-גוריון. ב-1954 קנתה הממשלה את הבית מידי המשפחה, ועד 1974 הוא שימש את ראשי הממשלה: בן-גוריון, לוי אשכול וגולדה מאיר. האחרונה אף הביאה פרסום לאחד מחדריו החשובים, שנודע בשם "המטבח של גולדה".

לאחר מלחמת ששת הימים, כששבו בני המשפחה להר הזיתים, התברר שבשל ההזנחה וסלילת הכביש הירדני בשטח בית הקברות אבדה מצבתו של יוליוס. ב-1974 הועבר מעון ראש הממשלה לבית אגיון בשכונת טלביה הסמוכה. בית ג'ייקובס הועבר ל"יד לוי אשכול", המנציחה את זכרו של ראש הממשלה השלישי. בימים אלה נערך שיפוץ מקיף במבנה, והוא עתיד לכלול תצוגה על חייו ופועלו של לוי אשכול וכן לשמש מרכז הפעילות הירושלמי של החברה להגנת הטבע.

גורלו של יוליוס ג'ייקובס – ציוני בשירות המנדט, שסירב להיות מזוהה פוליטית – מסמל את תקופתו, על תקוותיה ועל שבריה. נשיא האוניברסיטה העברית, י"ל מאגנס, ציין את תרומתו של ג'ייקובס בהכנות להקמתה, וכתב לאלמנתו: "מחויבותו העמוקה לשרות הציבורי ויכולת הביצוע שלו הפכו אותו, לדעתי, למשרת הציבור האחראי והיעיל בממשל".

תודה לגב' רות קדר, בתו של יוליוס ג'ייקובס, על המידע והתמונות. התמונות מאוסף קדר, ארכיון יד בן-צבי

ולבעיית העקורים היהודים באירופה. באמצע יולי עבר ג'ייקובס לתפקידו החדש במחלקת הכספים, ששכנה באגף הדרומי של מלון המלך דוד. כעבור שבוע בלבד עלה האגף ברעש השמימיה. גופתו זוהתה רק כעבור כמה ימים בעזרת גיסו, משה סמילנסקי מרחובות. לימים העיד סמילנסקי שזיהה את הגופה לפי בגדיו, התעודות בכיסיו וכן מדליות ("דבר", 8.9.1946). מסע ההלוויה של יוליוס ג'ייקובס יצא מבית החולים "ביקור חולים" במרכז ירושלים להר הזיתים ביום שישי, 26 ביולי, בשעה 14:30. בחלקו הראשון השתתפו נציגי הנהגת המוסדות הלאומיים, וכן הראשון לציון הרב עוזיאל, ראש עיריית תל אביב ישראל רוקח, שלישי של הנציב העליון, אברהם ברגמן (לימים, בירן) כנציג מושל המחוז, והמזכיר הראשי של ממשלת המנדט – ג'ון שאו. אשתו וילדיו של ג'ייקובס עדיין שהו אז בלונדון, ולא הספיקו להגיע ללוויה. משה שרת, ידידו ומוקירו, היה באותה עת נתון במעצר בעקבות "השבת השחורה", עם רבים ממנהיגי היישוב. בעיתון נכתב כי ג'ייקובס היה "אחד מטובי בני העם, פאר הפקידות הבריטית הגבוהה בארץ".

"משרת הציבור האחראי והיעיל בממשל"

נחמה ג'ייקובס קיבלה מברקי נחמה מאישים בריטים ויהודים, בהם גם ויצמן. שאו כתב לה: "איבדתי עמית נהדר וחבר ותיק ומוערך". נחמה חזרה ארצה, אך סירבה לחזור ולגור בירושלים והתגוררה ברחובות. מדי פעם נסעה לבריטניה, שם למדו ילדיה באוניברסיטה. סנדי היה טייס במלחמת העצמאות, ואף היה שותף להבאת המטוסים מצ'כוסלובקיה במהלך המלחמה. בינואר 1949 השתתף בהפלת מטוסי קרב בריטיים שחדרו לשטח ישראל בנגב, בפיקודו של עזר ויצמן. ב-25 באוקטובר 1956 נהרג סנדי בהתרסקות מטוס "מוסטנג" שהטיס בשירות מילואים. האסון הוסיף למרירותה של נחמה

לעיון נוסף

1. מ' חננאל, הירושלמים: מסע בספר הטלפונים המנדטורי, ירושלים 2007.
2. א' רמון, שכונת רחביה: דוקטור מול דוקטור גר, ירושלים, 1998.
3. M. Golani, *Palestine between Politics and Terror, 1945-1947*, Brandeis 2013.